

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2023, s. 9: 517-537

Müdebbec Kavramına Dair Bir İnceleme: Râvinin Akran Olması Şart mıdır?

A Study on the Term Mudabbaj: Is it Necessary for the Transmitter to be an
Aqrân?

Enes TARHAN

Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hadis Anabilim Dalı

Research Assistant, Sakarya University Faculty of Theology

Department of Hadith

Sakarya / TURKEY

enestarhan@sakarya.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8782-2805

DOI: 10.56720/mevzu.1229766

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05 Ocak / January 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Şubat / February 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March 2023

Atıf / Citation: Tarhan, E. (2023). Müdebbec Kavramına Dair Bir İnceleme: Râvinin Akran Olması Şart mıdır? *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (Mart 2023): 517-537 DOI: 10.56720/mevzu.1229766

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web:<http://dergipark.gov.tr/mevzu>|mailto:mevzusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Muhaddisler râvilerin niteliklerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini dikkate alarak rivayetleri, “rivâyetü'l-ekâbir ani'l-esâgîr” ve “rivâyetü'l-âbâ ani'l-ebnâ” gibi muhtelif alt türler altında incelemiştir. Bu nevilerden biri de bu araştırmanın konusu olan “müdebbec”dir. Hâkim (ö. 405/1014) ile birlikte hadis usûlü literatürüne girmiş görünen müdebbec kavramı, genel kabule göre akran râvilerin karşılıklı olarak birbirinden rivayette bulunmasıdır. Ancak başta Irâkî (ö. 806/1404) olmak üzere bazı âlimler müdebbec kavramında akran şartının olmadığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla müdebbec kavramında akran kaydının olup olmaması hususunda bir tartışma söz konusudur. Araştırmanın temel konularından biri olan bu tartışma ve genel olarak müdebbec hadis, hadis usûlü eserlerinin taranıp karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle ele alınmıştır. Neticede müdebbec kavramında karîn şartının olduğuna dair görüşün hadisçilerin genel kabulüne mazhar olmakla birlikte vakiya daha uygun olanın akran şartı olmadığına dair görüş olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Hadis, Müdebbec, Akran, Rivâyetü'l-akran, Karîn, Hâkim, Irâkî.

Abstract

Considering the qualities of the transmitters and their relations with each other, the hadith scholars examined the hadiths under various sub-genres, such as "riwāya al-kabîr ani'l-esâgîr" and "riwāya al-âbâ ani'l-ebnâ." One of the sub-genres is "mudabbaj," which is the subject of this research. The concept of mudabbaj, which seems to have entered the literature of hadith methodology with the Hâkim (d. 405/1014), is generally accepted as the mutual narration of aqrân transmitters from each other. However, some scholars, especially Irâqî (d. 806/1404), argued that there is no aqrân requirement in the concept of mudabbaj. Therefore, there is a debate about whether aqrân registration exists in the concept of mudabbaj. This discussion, which is one of the main subjects of the research, and mudabbaj hadith in general, has been discussed by scanning and comparatively examining the works of hadith methodology. As a result, according to public acceptance of the hadith scholars, there is the condition of qarîn in the concept of mudabbaj, however; the view that is compatible with the truth is that there is no aqrân condition.

Keywords: Hadith, Mudabbaj, Aqrân, Rivāya al-aqrân, Qarîn, Hâkim, Irâqî.

Giriş

Hadis ilminin en geniş muhtevaya sahip ve en fazla eser telif edilen alt dallarından biri ricâl ilmidir. Râvilerin başta kimlik bilgileri olmak üzere dinî-ilmî durumları, hoca-talebeleri ve birbirleriyle olan ilişkileri ricâl ilminin temel konularındandır. Râvilerin birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında, ricâl ve hadis usûlü kitaplarında “rivâyetü'l-ekâbir anî'l-esâgir”, “rivâyetü'l-âbâ anî'l-ebnâ” ve “sâbık-lâhik” gibi bilgilere yer verilmiştir. “Rivâyetü'l-akran” ve “müdebbec” de isnâdın özellikleri, incelikleri (*letâîfü'l-Isnâd*) olarak kabul edilen bu bilgilerdendir. Akran rivayeti bilgisi sayesinde isnâdda fazla râvi bulunduğu gibi yanlışlardan emin olunur.

Müdebbec kavramıyla ilgili başlıca iki tartışma; akran kaydının olup olmaması ve “müdebbec” isminin, âlî-nâzil isnâdlarla ilişki kurularak bu isimle tesmiye edilen rivayetlere yönelik bir övgü mü yoksa yergi mi olduğudur. Genel olarak müdebbec kavramı ve zikredilen tartışmalı meseleler, “müdebbec”, “tedbic” ve “akran” kelimelerinin hadis usûlü kaynaklarında taratılıp karşılaştırmalı olarak okunması suretiyle incelenmiştir.

Müdebbec kavramını ilk kullanan ve *el-Müdebbec* adlı eseriyle konu hakkındaki ilk müstakil eseri kaleme alan kişi Dârekutnî (ö. 385/995) olmuştur (Irâkî, 1969, s. 334). Temel dayanak noktası bu eser olan Irâkî, Dârekutnî'nin müdebbec kavramında akran şartını aramadığını delilleriyle ortaya koymuştur. Neticede, her ne kadar Hâkim ve devamında İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) tarafından savunulan akran olmanın şart olduğuna dair görüş hadisçilerce genel kabul görse de Dârekutnî ve Irâkî'nin öncülük ettiği akran şartı olmadığına dair görüşün vakıya yani kitaplarda verilen müdebbec örneklerine daha uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Müdebbec kavramı klasik dönemde bilhassa Hâkim, Irâkî ve Sehâvî (ö. 902/1497) tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Hâkim'in *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs* adlı eseri günümüze ulaşan eserler arasında konuya değinen en eski kaynak konumundadır. Irâkî'nin *et-Takyîd ve'l-îzâh*'ı ise konu ile ilgili en orijinal ve detaylı bilgileri içeren eserdir. Son olarak Sehâvî *Fethu'l-mugîs* adlı eserinde önceki kitaplarda dağınık olan malzemeyi güzel bir tertiple bir araya

getirmiştir. Zikredilen eserler, bu hususiyetleri sebebiyle -müdebbec konusu özelinde- hem diğer klasik hadis usûlü eserlerinin hem de konu üzerine yapılan modern çalışmaların başlıca kaynağı olmuştur.

Tespit edilebildiği kadarıyla konuyu müstakil olarak ele alan Türkçe bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak bilhassa ricâl ilmi ile ilgili yapılan çalışmalarda bir konu başlığı olarak incelenmiştir. Bunlar arasında Mehmet Eren'nin *Rical Bilgisi ve Kaynakları* (Eren, 2018, ss. 109-116) ve Emin Âşıkutlu'nun *Ricâl İlmine Giriş* (Âşıkutlu, 2007, ss. 119-121) adlı eserleri zikredilebilir. Arapça olarak ise Muvaffak Abdullah konuyu "el-Müdebbec ve Rivâyetü'l-akrân" adlı çalışmasında müstakil olarak ele almıştır. Çalışmanın ilk yarısında konu, Hâkim ve Irâkî'den alıntularla işlenmiş (Muvaffak, 2002, ss. 17-29), ayrıca ilişkisi olduğu düşünülen "rivâyetü'l-ekâbir anî'l-esâgir" ve tabaka bilgisi gibi konular da açıklanmıştır (Muvaffak, 2002, ss. 30-35). İkinci yarısında ise Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-sahîh*'indeki müdebbec hadis örnekleri İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî* adlı eserindeki açıklamalarıyla birlikte sunulmuştur (Muvaffak, 2002, ss. 38-59). Konuya ayrıca Mahmud Ahmed Reşîd, "Menhecü'l-imâm ez-Zehebî fi't-te'âmül me'a cerhi'l-akrân" adlı makalesinde kısaca değinmiştir (Reşîd, 2008, ss. 83-85).

Yukarıda zikredilen çalışmalarda genellikle klasik hadis usûlü kaynaklarındaki bilgiler nakledilmiş, konuyla ilgili herhangi bir tahlil yapılmamıştır. Konuyla ilgili farklı, zıt görüşlerin ele alınıp değerlendirileceği ve örnekler üzerinden hangi görüşün vakıya daha uygun olduğunun tespit edilmeye çalışılacağı bu çalışmanın söz konusu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle kavramsal bir çerçeve sunması açısından akran ve müdebbec kavramlarının lügat ve istilâh anlamları, ardından meseleyle ilgili tartışmalı konuların ele alınacağı müdebbec-karîn ilişkisi incelenecek ve son olarak hadis usûlü eserlerinde verilen müdebbec örnekleri tahlil edilecektir.

I. Kavramsal Çerçeve ve Akran Bilgisinin Önemi

Akran, "herhangi bir şeyde rakip olan kişi...", savaşta ve cesaretle denk, eşit kişi" anlamındaki "kırn" (ق-ر-ن) kelimesinin çoğuludur (İbn Manzûr, 1993, 13/337). Karîn ise arkadaş, refakatçi anlamındadır (İbnü'l-Esîr, 1979, 4/54) ve çoğulu "kurenâ"dır (İbn Düreyd, 1987, 2/794). Aynı kökten gelen bir başka kelime olan karn ise "yaştaş" (Cevherî, 2012, s. 856), "her bir dönemdeki

insanlar, nesil..., kırk, seksen, yüz yıl” gibi anlamlara gelir ve çoğulu “kurûn” dur (İbnü'l-Esîr, 1979, 4/51). Karn kelimesi Hz. Peygamber'in şu hadisinde de nesil anlamında kullanılmıştır: “خَيْرُكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ” “Sizin en hayırlılarınız benim neslimdir. Sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenlerdir.” (Buhârî, “Şehâdât”, 9; Müslim, “Fezâil”, 214)¹ Buna göre lügat anlamı olarak akran; cesaret, ilim, hıfz yahut başka hususlarda birbirine yakın, denk olan ve aynı dönemde yaşayan kişilerdir (İmâd Ali, 2014, s. 17). Hadis âlimlerinin çoğuna göre akran kavramının ıstılahi anlamı, “yaşları ve isnâdları [hadis öğrenimleri] birbirine yakın olan râvilerdir.” (Hâkim en-Nisâbü'rî, 2003, s. 577; İbnü's-Salâh, 1986, s. 309; Süyûtî, 2016, 5/275).

Sözlük anlamı “nakış, süslemek” olan debc (د-ب-ج), Farsça'dan Arapça'ya geçen bir kelimedir (İbn Sîde, 2000, 7/347). Müdebbec kelimesi ise debc ile aynı anlama gelen tedbîc mastarından ism-i mefûl olup (Mahmud et-Tahhân, 2011, s. 238) manası “nakışlanmış ve süslenmiş şey” demektir (Eren, 2018, s. 110). Aynı kökten türeyen “dîbâce” kelimesi “surat ve tenin güzel olması” (İrâkî, 1969, s. 334) anlamlarına gelmekte, onun tesniyesi olan “dîbâcetân” kelimesi ise “iki yanak” anlamında kullanılmaktadır (Cevherî, 2012, s. 329; İbn Sîde, 2000, 7/347). Zikredilen olumlu anlamları yanında, sözlüklerde müdebbec kelimesinin olumsuz bir anlamı da bulunmaktadır: Çirkin yüzlü ve yaratılışlı kişi için “racül müdebbec” denilir (Halil b. Ahmed, 1988, 6/88; İbn Manzûr, 1993, 2/263; İbn Sîde, 2000, 7/347).

İrâkî müdebbec kavramının hangi kökten türediği, nasıl bu manaya vaz edildiği konusunda kendisinden önce açıklama yapan biri olduğunu bilmediğini belirtip mezkûr kelimenin yukarıda da ifade edildiği gibi “debc” kökünden türediğini ve “müzeyyen (süslenmiş)” şeklindeki lügat anlamının da gösterdiği üzere güzelliği, hoşluğu sebebiyle bu tür rivayete “müdebbec” dendiğini ifade etmiştir (İrâkî, 1969, s. 334).

Dârekutnî ve İrâkî gibi birkaç muhaddis haricinde hadis âlimlerinin neredeyse tamamı müdebbec kelimesinin ıstılahi anlamında ittifak etmiş görünmektedir. Onlar müdebbec kavramını “akran râvilerin karşılıklı olarak birbirinden rivayette bulunması” şeklinde tanımlamışlardır (Ca'berî, 2000, s.

¹ Müslim'de “Sonra onların ardından gelenler” ibaresi üç kere tekrarlanır.

151; Hâkim en-Nisâbûrî, 2003, s. 577; İbn Ammâr, 2011, s. 360; İbn Cemâ'a, 1986, s. 73; İbn Dakîk el-İd, 2006, s. 48; İbn Hacer, 2000, s. 118; İbnü'l-Mülakkın, 1987, s. 24; İbnü's-Salâh, 1986, s. 309; Kâfiyeci, 1987, s. 175; Kazvînî, 2005, s. 103; Mahmud et-Tahhân, 2011, s. 238; Nevevî, 1985, s. 96; Sehâvî, 2003, 4/169; Süyûtî, 2016, 5/275; Zerkeşî, 1998, 1/62).

Akran bilgisi sayesinde isnâdda ziyade olduğu yanlışından ve an'ane türü rivayetlerde an (عن) lafzının vâv (و) lafzı ile değiştirilmesinden emin olunur (Sehâvî, 2003, 4/168). Akran bilgisini bilmeyen bir kişi yaşça birbirine yakın olan iki râvinin birbirinden "an" lafzıyla rivayet ettiğini görünce bir tashif olduğuna kanaat ederek bu lafzın "vâv" olması gerektiğini düşünebilir. Zira çoğunlukla rivayetleri, yaşça küçük râviler büyük râvilerden rivayet etmektedir. Bu şekilde bir yanlışlığa düşmekten koruduğu için rivâyetü'l-akran bilgisi önemlidir.

II. Müdebbec-Karîn İlişkisi

Müdebbec-karîn ilişkisinin farklı açılardan inceleneceği bu başlık altında öncelikle müdebbec hadis hadisin usûlü kitaplarında genellikle nasıl bir kurgu içerisinde incelendiğinden bahsedilmelidir. Müdebbec hadis, hadis usûlü kitaplarında çoğunlukla "rivâyetü'l-akran" (akranların rivayeti) başlığı altında (Hâkim en-Nisâbûrî, 2003, s. 577; İbn Cemâ'a, 1986, s. 73; İbnü's-Salâh, 1986, s. 309; Nevevî, 1987, 2/621; Nureddin 'Itr, 1981, s. 154), bazen de müstakil olarak ele alınmıştır (İbn Hacer, 2000, s. 118; Mahmud et-Tahhân, 2011, s. 238). Müstakil olarak incelenen eserlerde, tek taraflı olan akran rivayeti için gayr-ı müdebbec yerine rivâyetü'l-akran kavramının kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu kullanım bir kavram kargaşasına sebep olmaktadır. Zira hadisçilerin genel kabulüne göre rivâyetü'l-akran kavramı, kelime anlamının da gösterdiği üzere herhangi bir kayıt olmaksızın akran râvilerin rivayette bulunması olduğundan müdebbec kavramını da kapsamaktadır. Dolayısıyla onlara göre rivâyetü'l-akran ve müdebbec kavramları arasında umum-husus ilişkisi olup, her müdebbec akran rivayetidir ancak her akran rivayeti müdebbec değildir (İbn Hacer, 2000, s. 118). Bundan dolayı müdebbec-gayr-ı müdebbec tasnifinin müdebbec-rivâyetü'l-akran tasnifinden daha isabetli olduğu belirtilmelidir.

Değnilmesi gereken bir diğer husus müdebbeç hadisin âlî mi yoksa nâzil isnâd mı kabul edileceği ile ilgilidir. Konu, müdebbeç kavramının lügat anlamlarıyla ve müdebbeç rivayetlerin olumlu mu yoksa olumsuz bir durum mu olduğu meselesiyle ilişkili olarak ele alınmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla klasik hadis usûlü eserlerinde bahsedilen konuya değinen ilk kişi Irâkî'dir. Irâkî akran rivayetindeki veya rivâyetü'l-ekâbir anî'l-esâgir türü rivayetlerdeki râvilerin çoğunlukla âlim ve hâfız olduğunu yahut her ikisinde veya ikisinden birinde bir tercih unsuru olduğunu belirtmiş, bu hususiyeti sebebiyle râvinin âlî isnâdı terk edip müsâvât olan akran rivayetini veya nâzil olan rivâyetü'l-ekâbir anî'l-esâgir türü rivayeti tercih ettiğini ifade etmiştir (Irâkî, 1969, s. 335). Ona göre böylece isnâdda bir güzellik meydana gelmiştir. Irâkî bu açıklamasına örnek olarak Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile Yahyâ b. Maîn'in birbirinden karşılıklı olarak rivayette bulunmasını (ö. 233/848) verir (Irâkî, 1969, s. 335). Irâkî'nin müdebbeç hadisin âlî olmasıyla olumlu bir husus olması arasında bir bağlantı kurmadığı anlaşılmaktadır. Onun bu açıklamasına göre müdebbeç rivayet olumlu ve övgüye mazhar bir durumdur ancak isnâdı âlî değildir. Irâkî'nin konuyla ilgili diğer açıklamasına göre bu tür rivayete müdebbeç ismi, isnâdının nâzil olmasından dolayı da verilmiş olabilir. Zira rivayetteki râviler şayet akran iseler âlî isnâda göre her biri bir derece, yaşça büyük râvi küçük râviden rivayette bulunmuş ise (rivâyetü'l-ekâbir anî'l-esâgir) büyük olan iki derece nüzûl etmiş olmaktadır. Müdebbeç kelimesinin bazı lügat anlamları da bu görüşü destekler niteliktedir. Nitekim "çirkin yüzlü kişi" anlamındaki "racül müdebbeç" sözüyle Yahyâ b. Maîn'in "Nâzil isnâd yüzdeki çiban gibidir" (Irâkî, 1969, s. 335; Sehâvî, 2003, 3/358) ve Ali b. el-Medî'nin (ö. 234/848-49) "İsnâdın nâzil olması şerdir" (Irâkî, 1969, s. 335; Sehâvî, 2003, 3/358) sözleri arasında bir uyumluluk söz konusudur. Bu anlamına göre müdebbeç, olumlu değil olumsuz bir husustur ve bu tür rivayetlere yönelik bir övgü değil yergi içermektedir. Ancak Irâkî bu görüşün uzak bir ihtimal olduğunu, müdebbeç isminin bu tür rivayetlere bir övgü ifadesi olarak verildiğinin açık olduğunu belirtir (Irâkî, 1969, s. 335). Süyûtî (ö. 911/1505) de Irâkî'ye katılarak (Vellüvî, 1993, 2/228) müdebbeç hadisin güzelliği sebebiyle bu şekilde isimlendirildiğini ifade eder (Süyûtî, t.y., s. 119).²

² Ansiklopedi maddesinde de "Süyûtî buna olumlu bakan âlimlerden biridir (*Tedribü'r-râvî*, II, 248)" şeklinde bu husus belirtilmiştir (Polat, 2020, 31/463). Ancak kaynak olarak verilen

Bu çalışmaya adını veren müdebbecc kavramında râvilerin akran olma gerekliliği tartışması nispeten geç bir dönemde, 8./14. asırda Irâkî ile gündeme gelmiş görünmektedir.³ Ondan öncesinde Hâkim, rivâyetü'l-akranın ilk türünün bazı hocalarının isimlendirdiği şekliyle “müdebbecc” olduğunu belirtmiş ve müdebbecc yukarıda da geçtiği gibi “akran râvilerin karşılıklı olarak birbirinden rivayette bulunması” şeklinde tarif etmiştir (Hâkim en-Nîsâbü'rî, 2003, s. 577). Hâkim'den sonra müdebbecc kavramı karşımıza İbnü's-Salâh'ın meşhur eseri *Ulûmü'l-hadîs*'de çıkmaktadır. İbnü's-Salâh müdebbecc tanımında Hâkim'i esas almış ve akran olmayı şart koşturmuştur (İbnü's-Salâh, 1986, s. 309). İbnü's-Salâh sonrası hadis usûlü eserlerinin ise çoğu *Ulûmü'l-hadîs* üzerine yapılmış çalışmalar olup, müdebbecc kavramının tanımında birkaçı hariç müellifler, Hâkim ve İbnü's-Salâh'ın izinden gitmiştir (Bkz. sayfa 521-522). Irâkî, müdebbecc ıstılahının nasıl vazedildiğiyle ilgili olarak yer verdiği bir görüşte; müdebbecc hadiste yer alan akran râvilerin aynı tabakada ve birbirine derece olarak yakın, benzer olmalarının onları “iki yanak (خدان)” gibi yaptığını ve dîbâcetan kelimesinin de aynı anlama geldiğini ifade etmiş, Hâkim ve İbnü's-Salâh'ın müdebbecc hadisi akran râvilerle kayıtlamalarına bu mananın sebep olduğunu belirtmiştir (Irâkî, 1969, s. 335).

Hâkim'den dört asır sonra Irâkî, *Ulûmü'l-hadîs* üzerine yazdığı *et-Takyîd ve'l-îzâh* adlı şerhinde İbnü's-Salâh'ın Hâkim'e uyararak müdebbecc kavramını akran olmakla kaydıldığını ancak doğrusunun onların zikrettikleri gibi olmadığını ifade eder. Irâkî'ye göre müdebbecc kavramı, akran olsun olmasın râvilerin karşılıklı olarak birbirinden rivayette bulunmasıdır (Irâkî, 1969, s. 333). Bu görüşüne gerekçe olarak sunduğu en önemli delil Hâkim'in müdebbecc ıstılahındaki kaynağına yöneliktir. Hâkim müdebbecc kavramını ismini tasrîh etmediği bir hocasından almıştır. Irâkî, bu kişinin Dârekutnî olduğunu, onun bu ıstılahı kullanan ilk kişi olduğunu ve konuya dair müstakil ilk kitap olan *el-Müdebbecc*'i telif ettiğini belirtmiştir (Hâkim en-Nîsâbü'rî, 2003, s. 577; Irâkî,

Tedrib'de müellife ait bir görüş söz konusu değildir. Süyûtî burada yalnızca müdebbecc hadisin olumlu bir husus olduğuna dair görüşü Irâkî'den nakleder. Oysa *Elfîyye* adlı eserinde kendi görüşünü ibraz eder.

³ Burada Irâkî ile gündeme gelen hususun, bu meselenin problematik olarak ele alınması olduğunun altı çizilmelidir. Yoksa müdebbecc kavramı; Dârekutnî, Hâkim ve İbnü's-Salâh gibi önceki muhaddisler tarafından ele alınmış tanımlanmıştır.

1969, s. 334). Irâkî, kendisinde de sahîh bir nüshasının olduğunu belirttiği eserde Dârekutnî'nin, râvilerin akran olmasını şart koşmadığını ifade etmiş ve delil olarak Dârekutnî'nin eserinde kaydettiği örneklerden bazılarını sunmuştur. Mesela Dârekutnî, tâbiî Ka'b el-Ahbâr'ın (ö. 32/652-53 [?]) Hz. Ömer'den (ö. 23/644) rivayeti yanında Hz. Ömer'in de ondan rivayeti olduğunu belirtip söz konusu rivayetleri müdebbec olarak isimlendirmiştir. Yine birer tâbiî olan Atıyye el-Avfî (ö. 111/729-30) ve Bekir b. Abdullah el-Müzenî (ö. 108/726) ile Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/693) karşılıklı olarak birbirlerinden rivayetleri olduğunu belirterek eserinde yer vermiştir. Tâbiûn-Tebeu't-tâbiûn tabakalarından ise Abdullah b. Avn (ö. 151/768)-Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö. 143/760)-Mâlik b. Enes, Amr b. Dînâr (ö. 126/744 [?])-Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), A'meş (ö. 148/765)-Süfyân b. Uyeyne gibi muhaddislerin rivayetlerini müdebbec olarak değerlendirmiştir (Örneklerin tamamı için bkz. Irâkî, 1969, s. 334). Irâkî örnekleri naklettikten sonra bu durumun müdebbec kavramında, birbirinden karşılıklı olarak rivayette bulunan râvilerin akran olma gerekliliğinin olmadığına, söz konusu kavramın daha kapsamlı bir manaya sahip olup içerisine akran râvileri aldığı gibi farklı tabakalardan olan râvileri de aldığına delalet ettiğini belirtir (Irâkî, 1969, s. 334). Buradan Dârekutnî ve Irâkî'nin müdebbec kavramında dikkate aldıkları tek kriterin, râvilerin birbirinden karşılıklı olarak rivayette bulunması olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Dârekutnî ve Irâkî râvilerden birinin diğerinden büyük olmasını (rivâyetü'l-ekâbir anî'l-esâgir) müdebbec olarak isimlendirmeye bir engel olarak görmemektedir. Ancak İbn Hacer aynı görüşte değildir. O, hocanın talebesinden hadis rivayet ettiği takdirde müdebbec olarak isimlendirmenin mümkün olup olmadığı konusunda tartışma bulunduğunu ancak doğru olanın bu şekilde isimlendirilemeyeceği olduğunu belirtmiştir (İbn Hacer, 2000, s. 118). Zira bu durumda rivayetin "rivâyetü'l-ekâbir anî'l-esâgir" türünden olacağını öne sürmüştür. Gerekçe olarak ise müdebbec kelimesinin "yüzün iki yanağı" anlamındaki "dîbâcete'l-vech" kökünden türediğini dolayısıyla râvilerin birbirine benzemesi gerektiğini ileri sürmüş ve "rivâyetü'l-ekâbir anî'l-esâgir" türü rivayette iki râvi arasında akran râvilerde olduğu üzere iki yanak arasındaki gibi bir benzerliğin ve eşitliğin olmadığını belirtmiştir (İbn Hacer, 2000, ss. 118-119). Özetle kelimenin istikâkına ve lügat manasına dayanarak müdebbec ıstılahının yalnızca akran râvilerin birbirinden olan rivayetlerine tesmiye edilebileceğini ifade etmiştir.

İrâkî'nin farklı bir hadis usûlü eserinde, müdebbec tanımında hadisçilerin genel kabulüne katıldığı görülmektedir. O, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'ini nazım biçiminde özetlediği *Elfiyyetü'l-İrâkî* diye meşhur olan *et-Tebşıra ve't-tezkira* adlı eserinde müdebbeci akran râvilerin karşılıklı olarak birbirinden rivayet etmesi şeklinde tanımlamıştır (İrâkî, 2007, s. 168). Söz konusu eserin bir muhtasar olması sebebiyle İrâkî'nin kendi görüşlerine yer vermeyip esas aldığı eserin müellifine uyması tabiidir. Ancak o, bahsedilen manzûmesini şerh ettiği *Şerhu't-Tebşıra ve't-tezkira* adlı eserinde de aynı tutumunu korur (İrâkî, 2002, 2/174). Bu açıdan İrâkî'nin müdebbec konusundaki görüşleri arasında bir çelişki olduğu görülür. Çözümü hususunda akla ilk gelen ihtimal onun ulaştığı yeni bilgilerle bir fikir değişikliğine gittiğidir. Ancak hangi eserin daha sonra telif edildiği tespit edilemediği için kesin olarak müdebbec konusundaki son görüşünü de bilmek mümkün değildir. Bununla birlikte onun *et-Takyîd* adlı eserinde konuyu çok daha kapsamlı olarak ele alması, Hâkim ve İbnü's-Salâh'a eleştiriler yöneltmesi ve müdebbec kavramını ilk kullanan Dârekutnî'nin eserinden, onun müdebbec tanımında akran şartı aramadığına dair çok sayıda örnek nakletmesi son kanaatinin *et-Takyîd* adlı eserinde savunduğu görüşler olduğunu düşündürmektedir.

İrâkî'nin akranı olan Burhâneddin el-Ebnâsî (ö. 802/1400) *eş-Şeze'l-feyyâh* adlı eserinde müdebbec konusu bağlamında İrâkî'nin *et-Takyîd*'indeki bilgilerin neredeyse aynısını nakletmiş, İrâkî'ye herhangi bir atıfta bulunmamıştır (Ebnâsî, 1998, 2/541-546). Ebnâsî'nin, "Hâkim'e uyararak müdebbec rivayeti akran râvilerle kayıtladığı için İbnü's-Salâh'a itiraz edildi" sözü (Ebnâsî, 1998, 2/542), tespit edilebildiği kadarıyla İrâkî'den önce kimsenin bir itirazı olmadığı için söz konusu bilgileri İrâkî'den aldığını göstermektedir.

Hâkim'in, akran tanımında isnâd ile birlikte yaşta yakınlığı da zikretmesine rağmen başta İbnü's-Salâh (İbnü's-Salâh, 1986, s. 309) olmak üzere Nevevî (ö. 676/1277) (Nevevî, 1985, s. 96), İbn Cemâa (ö. 733/1333) (İbn Cemâ'a, 1986, s. 73) ve Sehâvî (Sehâvî, 2003, 4/168) gibi muhaddisler tarafından ihtimalli bir dille de olsa onun yalnızca isnâdda yakınlıkla yetindiğinin belirtilmesi ilginç ve dikkat çekicidir. Hatta Ca'berî (ö. 732/1332) (Ca'berî, 2000, s. 151) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) (İbn Kesîr, 2012, s. 214) gibi muhaddisler kesin bir şekilde Hâkim'in isnâdda yakınlıkla yetindiğini belirtirler. Burada ilk olarak söz konusu âlimlere ulaşan *Ma'rife*'nin eksik bir nüsha olabileceği ve yaşta

yakınlık kısmının bu nüshalarda olmayabileceği akla gelebilir. Ancak Abdülbârî es-Selefî'nin açıklaması daha makuldür. Ona göre başta İbnü's-Salâh olmak üzere diğer âlimleri bu yargıya sevkeden Hâkim'in kitabındaki sözü değil, uygulamaları ve tasarruflarıdır (Nevevî, 1987, 2/621 [1 numaralı dipnot]). Hâkim'in eserinde serdettiği örnekler, es-Selefî'nin açıklamasını destekler niteliktedir. Mesela Hâkim, İbn Abbâs (ö. 68/687-88) ve Câbir b. Abdullah'ın (ö. 78/697) birbirinden olan rivayetini müdebbec örnekleri arasında zikretmiştir (Hâkim en-Nisâbûrî, 2003, ss. 578-579). İbn Abbâs hicretten üç yıl kadar önce (İbn Sa'd, 2001, 6/345), Câbir b. Abdullah ise vefat ettiğinde 94 yaşında olduğuna göre hicretten on altı yıl önce doğmuştur (İbn Sa'd, 2001, 4/392). Aralarında on üç yaş fark olması sebebiyle yaş bakımından bir yakınlıktan söz edilemez.⁴ Ancak her ikisinin de sahâbe tabakasından olması ve başta Hz. Peygamber olmak üzere sahâbenin büyüklerinden hadis rivayet etmesi sebebiyle hocaları açısından, dolayısıyla isnâd bakımından aralarında yakınlık vardır (İbn Abbas'ın rivayette bulunduğu sahâbiler için bkz. Zehebî, 1985, 3/332, Câbir b. Abdullah'ın rivayette bulunduğu sahâbiler için bkz. 1985, 3/189). Bu örnek özelinde görüldüğü gibi Hâkim bazen yaştaki yakınlığı dikkate almayıp isnâddaki yakınlıkla yetinebilmiştir. Fakat bu uygulama Hâkim'e has değildir. Ondan sonra kaleme alınan usûl kitaplarında da verilen örneklerin çoğunda râviler arasında yaşta bir yakınlık görülmez. Bir sonraki başlıkta söz konusu örneklerle yer verilecektir.

Ca'berî, *Ulûmü'l-hadîs* üzerine yazdığı şerhinde Hâkim'in akran tanımında isnâdda yakınlıkla yetindiğini belirttikten sonra bu durumun akran tanımında yaş ve isnâd olmak üzere her ikisinde de yakınlık olmasının şart olmadığına işaret ettiğini belirtmiş ancak kendisi yine de akran tanımında her iki unsuru da zikretmiştir (Ca'berî, 2000, s. 151). Tespit edilebildiği kadarıyla ilk olarak Ca'berî böyle bir iddiayı gündeme getirmiştir. Yaklaşık bir asır sonra İbn Hacer, bu hususu akran tanımına taşıyarak seleflerinden ayrılır ve farklı bir akran tanımı vazeder. İbn Hacer'in tanımına göre yaş, görüşme (*likâ*) ve aynı hocadan hadis almak gibi rivayetle alakalı hususlardan birinde râvi ile

⁴ Müelliflerin yaşta yakınlıkla neyi kastettikleri net değildir. Râvilerin yaş bakımından yakın sayılmaları için aralarındaki yaş farkının en fazla kaç olacağına dair bir bilgiye eserlerde rastlanmamıştır. Bu çalışmada aralarındaki yaş farkı 10'un üstünde olan râviler yaş bakımından birbirine yakın sayılmamıştır.

kendisinden rivayet edilen kişinin (*merviyyün anh*) müşterekliğinin bulunması akran olarak isimlendirilmeleri için yeterlidir (İbn Hacer, 2000, s. 118). Dolayısıyla râviler arasında yalnızca isnâd yahut yaş bakımından bir yakınlık bulunursa akran olarak isimlendirilebilirler.

III. Hadis Usûlü Kitaplarında Zikredilen Bazı Müdebbec Örnekleri

A. Hz. Âişe-Ebû Hüreyre

Müdebbec hadis ile ilgili verilen ilk örneklerdendir. Bu örneği Hâkim (Hâkim en-Nisâbüri, 2003, s. 578), İbnü's-Salâh (İbnü's-Salâh, 1986, s. 309), Nevevî (Nevevî, 1985, s. 96), Ca'berî (Ca'berî, 2000, s. 151) ve diğer birçok müellif (İbn Ammâr, 2011, s. 360; İbn Cemâ'a, 1986, s. 73; Kâfiyeci, 1987, s. 174; Sehâvî, 2003, 4/169; Süyûtî, 2016, 5/275) eserlerinde kaydetmiştir. Hz. Âişe (ö. 58/678) bi'setin 4. yılında (yani m. 614'de) doğmuştur (İbn Sa'd, 2001, 10/77). Ebû Hüreyre'nin ise 58-59/678-79 yıllarında yetmiş sekiz yaşlarındaiken vefat ettiği belirtildiğine (İbn Sa'd, 2001, 5/257) göre m. 600-601 yılında doğmuş olmalıdır. Aralarında 13-14 yaş fark olduğuna göre yaş bakımından bir yakınlıktan söz edilemez. Ancak her ikisinin de sahâbe tabakasından olması ve Hz. Peygamber'den rivayette bulunması sebebiyle isnâd bakımından birbirine yakınlardır. Dolayısıyla hem isnâd hem de yaşta yakınlığı arayan Hâkim'in akran tanımına göre Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre akran değildir. Akran olmadıkları için onların rivayetleri müdebbece de örnek değildir. Fakat İbn Hacer ikisinden birindeki yakınlığı yeterli gördüğü için onun tanımına göre akranlardır. Bu sebeple onların rivayetleri İbn Hacer'in şartlarına göre müdebbec olarak isimlendirilebilir.

B. Zührî-Ömer b. Abdülazîz

Söz konusu örneği Hâkim (Hâkim en-Nisâbüri, 2003, s. 580), İbnü's-Salâh (İbnü's-Salâh, 1986, s. 309), İbn Kesîr (İbn Kesîr, 2012, s. 214) ve diğer bazı müellifler (Kâfiyeci, 1987, s. 174; Nevevî, 1987, 2/621) eserlerinde zikretmiştir. Zührî'nin (ö. 124/742), 50/670-1 (Ebû Zür'a ed-Dımaşkı, t.y., 2/584, 613) ve 58/677-8 (İbn Sa'd, 2001, 7/439) yıllarında doğduğu nakledilmiştir. Ancak onun Hz. Âişe'nin vefat ettiği yıl doğduğu (İbn Sa'd, 2001, 7/439) ve Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) vefat ettiğinde 16 yaşında olduğu (Fesevî, 1990, 3/449) rivayetlerinden hareketle 58/677-8 tarihi daha doğru olmalıdır. Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) ise 63/682-3 yılında doğduğu (İbn Asâkir, 1995,

45/129), 87 yılında 25 yaşındayken Medine valisi olduğu (İbn Sa'd, 2001, 7/325) ve vefat ettiğinde 39 yaşında olduğu (İbn Hibbân, 1973, 5/151; İbn Sa'd, 2001, 7/395) bilgilerinden hareketle 62-63/681-83 yıllarında doğduğu söylenebilir. Aralarında 4-5 yaş fark olduğuna göre yaş bakımından birbirine yakın oldukları kabul edilebilir. Her ikisinin de Urve b. Zübeyr (ö. 94/712-3), Ebû Bekir b. Abdurrahman (ö. 94/712-3), Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94/712-3) ve Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/712-3) gibi Medineli ve büyük tâbiûn nesline mensup âlimlerden hadis rivayet etmesi (Zührî'nin hocaları için bkz. Mizzî, 1983-1992, 26/420-427, Ömer b. Abdülazîz'in hocaları için bkz. 1983-1992, 21/434) sebebiyle isnâd bakımından da birbirine yakınlardır. Dolayısıyla bu örnek; Hâkim, İbnü's-Salâh ve hadisçilerin çoğunun tanımına uygundur ve bu iki râvinin birbirinden rivayeti onların şartlarına göre müdebbec olarak isimlendirilebilir.

C. Zührî-Ebü'z-Zübeyr

Söz konusu örneği İbn Ammâr (İbn Ammâr, 2011, s. 360) ve Süyûtî zikretmiştir (Süyûtî, 2016, 5/275). İbn Ammâr ve Süyûtî akran ve müdebbec tanımında Hâkim'e uymuştur. Zührî yukarıda belirtildiği gibi 58/677-8 yılında doğmuştur. Ebü'z-Zübeyr⁵ ise bir rivayete göre 128/745-46 yılında 84 yaşında (İbn Abdilber, 2017, 8/5), bir başka rivayete göre yine 128 yılında 90 küsur yaşındayken (Zehebî, 2003, 3/521) vefat etmiştir. Bu rivayetlerden onun 30-44 yılları arasında doğduğu anlaşılır.⁶ En iyi ihtimalle dahi Zührî ile Ebü'z-Zübeyr arasında 14 yaş fark olduğuna göre yaş bakımından bir yakınlıktan söz edilemez. Zührî'nin hocaları yukarıda da değinildiği gibi çoğunlukla büyük tâbiûn nesline mensup kişilerden oluşur. O'nun Enes b. Mâlik gibi uzun ömürlü bazı sahâbiler hariç diğerlerinden hadis işitip işitmediği kesin değildir. Nitekim Zehebî de doğum tarihinin 50'li yıllar olması sebebiyle onun, İbn

⁵ Tam adı Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Mekkî el-Kureşî'dir (Buhârî, 2019, I/583).

⁶ Zehebî bir başka eserinde Ebü'z-Zübeyr'in 80'li yıllarda doğmuş olabileceğini söyler (Zehebî, 1985, 5/386). Ansiklopedi maddesinde de bu rivayet dikkate alınarak onun 80'li yıllarda doğduğunun tahmin edildiği söylenmiştir (Sönmez, 1994, 10/355). Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi o, vefat tarihi 78/697 olan Câbir b. Abdullah'ın en yakın talebeleri arasındadır ve birlikteliklerine dair ricâl eserlerinde çok sayıda nakil vardır. Dolayısıyla Ebü'z-Zübeyr'in 80'li yıllarda doğmuş olması mümkün değildir.

Ömer ve Câbir b. Abdullah'tan hadis semâının ihtimalli olduğuna, yine Ebû Hüreyre ve diğer sahâbileri görmemiş olabileceğine işaret eder (Zehebî, 1985, 5/326). Öte yandan Ebü'z-Zübeyr'in başlıca hocaları İbn Abbas, İbn Ömer ve Câbir b. Abdullah gibi sahâbilerdir (Ebü'z-Zübeyr'in hocaları için bkz. Mizzî, 1983-1992, 26/402-403). Bunların içinden bilhassa Câbir b. Abdullah ile oldukça yakındır. İbn Maîn onun hakkında "Câbir'in yakın talebesi" anlamına gelen "sâhibu Câbir" ifadesini kullanmış (İbn Ebî Hayseme, 2004, 1/235) Atâ b. Ebû Rebâh ise "İçimizde Câbir'e en yakın olan ve onun hadislerini en iyi ezberleyen kişi Ebü'z-Zübeyr'di." demiştir (İbn Ebî Hayseme, 2004, 1/236). Bu sebeple isnâd bakımından da aralarında bir yakınlık yoktur. Ne yaş ne de isnâd bakımından birbirine yakın olan söz konusu râvilerin birbirinden olan rivayetleri, her ne kadar karşılıklı olarak birbirinden rivayette bulunsalar da başta Hâkim olmak üzere hadisçilerin çoğunun şartlarına uymadığından onların tanımına göre müdebbec olarak isimlendirilemez.

D. Mâlik b. Enes-Evzâî

Hâkim (Hâkim en-Nîsâbûrî, 2003, s. 581), İbnü's-Salâh (İbnü's-Salâh, 1986, s. 309), Nevevî (Nevevî, 1985, s. 96) ve diğer bazı müellifler (Ca'berî, 2000, s. 152; İbn Cemâ'a, 1986, s. 73) eserlerinde bu örneği zikretmiştir. Mâlik b. Enes (ö. 179/795) 93/712 yılında (Kadı İyâz, 1983, 1/141), Evzâî ise (ö. 157/774) 88/706-7 yılında doğmuştur (İbn Sa'd, 2001, 9/494). Yaş bakımından aralarında bir yakınlık olduğu söylenebilir. Her ikisinin de Nâfi' (ö. 117/735), Zührî, Muhammed b. el-Münkedir (ö. 131/748) ve Rebîa b. Ebû Abdurrahman (ö. 136/753 [?]) gibi âlimlerden rivayette bulunması sebebiyle (Mâlik b. Enes'in hocaları için bkz. Zehebî, 1985, 8/49, Evzâî'nin hocaları için bkz. 1985, 7/108) isnâd bakımından da birbirine yakınlardır. Dolayısıyla bu örneğin Hâkim ve devamında hadisçilerin çoğu tarafından benimsenen müdebbec tanımına uygun olduğu belirtilebilir.

E. Abdürrezzâk b. Hemmâm-Ahmed b. Hanbel

Hâkim eserinde bu örneği zikretmektedir (Hâkim en-Nîsâbûrî, 2003, ss. 582-583). Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27) 126/743-44 yılında (Ahmed b. Hanbel, 2001, 1/272), Ahmed b. Hanbel ise 164/780 yılında doğmuş olup (Zehebî, 1985, 11/179) aralarında 38 yaş fark vardır. Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ahmed b. Hanbel'in önemli hocaları arasında yer almaktadır (Ze-

hebî, 1985, 11/192-193).⁷ Ayrıca Abdürrezzâk, İbn Cüreyc (ö. 150/767), Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), Evzâi ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) gibi Ahmed b. Hanbel'in görmesinin dahi mümkün olmadığı râvilerden rivayette bulunmuştur (Zehebî, 1985, 9/564). Bu sebeple hem yaş hem de isnâd bakımından aralarında bir yakınlık söz konusu değildir. İbnü's-Salâh, Hâkim'in verdiği bu örneği eleştirmiş, doğru olmadığını belirtmiştir. O, bu örnek yerine Ahmed b. Hanbel-Ali b. el-Medînî örneğini kaydetmiş (İbnü's-Salâh, 1986, s. 310),⁸ kendisinden sonra gelen müellifler de ona uymuştur (Ca'berî, 2000, s. 151; İbn Ammâr, 2011, s. 360; İbn Cemâ'a, 1986, s. 73).

İrâkî'nin, Dârekutnî'nin *el-Müdebbec* adlı eserinden naklettiği örnekler arasında Abdürrezzâk b. Hemmâm-Ahmed b. Hanbel örneği de bulunmaktadır (İrâkî, 1969, s. 334). Dârekutnî ve İrâkî'ye göre müdebbecin tek unsuru râvilerin birbirinden karşılıklı olarak rivayet etmesi olduğu için onların tanımına göre bu örnek doğrudur. Fakat Hâkim, müdebbec kavramını râvilerin akran olmasıyla kayıtladığı için söz konusu örnek onun tanımına uygun değildir. İrâkî, Hâkim'in bu örneği hocası Dârekutnî'ye uyararak kaydettiğini bu sebeple İbnü's-Salâh'ın Hâkim'e olan itirazının doğru olmadığını belirtir (İrâkî, 1969, s. 335).

F. Muhammed b. Yahyâ-Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ

Hâkim'in eserinde yer verdiği örneklerden biridir (Hâkim en-Nîsâbü'rî, 2003, ss. 583-584). Muhammed b. Yahyâ, Zühlî diye bilinen Nîşâbur'lu hadis hafızıdır ve kaynaklarda geçtiğine göre 258/872 yılında 86 yaşında iken vefat etmiştir (Mizzî, 1983-1992, 26/630). Buna göre doğum tarihi 172/788-89 yılı olmalıdır. Oğlu Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ'nun doğum tarihi tespit edile-

⁷ Ayrıca Ahmed'in Abdürrezzâk'tan çok sayıda rivayeti vardır. Cevâmî'u'l-kelim programının verilerine göre tekrarsız olarak Ahmed'in Abdürrezzâk'tan 1163 rivayeti bulunmaktadır.

⁸ Burada bu örneğin Hâkim ve İbnü's-Salâh'ın tanımına göre müdebbec olarak isimlendirilebileceği belirtilmelidir. Zira daha önce değinildiği gibi Ahmed b. Hanbel 164 (780) yılında, Ali b. el-Medînî ise 161 (777-78) yılında doğmuştur (Zehebî, 1985, 11/43). Yaştaki yakınlık yanında Hüseyim b. Beşîr (ö. 183/799), Mu'temir b. Süleyman (ö. 187/803), Cerîr b. Abdülhamîd (ö. 188/804) ve Süfyân b. Uyeyne gibi aynı hocalardan hadis rivayet etmeleri sebebiyle isnâd bakımından da birbirine yakınlardır. Ali b. el-Medînî'nin hocaları için bkz. (Zehebî, 1985, 11/42); Ahmed'in hocaları için bkz. (Zehebî, 1985, 11/180).

memiştir. O, 267/881-82 yılında şehit edilmiştir (Zehebî, 2003, 6/449). Bir baba-oğul rivayeti (rivâyetü'l-âbâ anî'l-ebnâ) olması sebebiyle râviler arasında yaş ve isnâd bakımından bir yakınlık bulunmamaktadır. Bu sebeple söz konusu örneğin de Hâkim'in tanımına göre müdebbeç olarak adlandırılması doğru değildir.

Değerlendirme ve Sonuç

Müdebbeç kavramını ilk kullanan ve konu hakkındaki ilk müstakil eseri kaleme alan kişi Dârekutnî'dir. Ancak onun eseri günümüze ulaşmamıştır. Onun ardından ise konuyu talebesi Hâkim ele almıştır. Bu çalışmada müdebbeç konusunu günümüze ulaşan eserler çerçevesinde ilk ele alan âlim olması ve yaptığı tanımın kendisinden sonraki çoğu hadisçilerce benimsenmiş olması sebebiyle bilhassa Hâkim'in *Ma'rife'*sinde zikrettiği müdebbeç örnekleri incelenmiştir. Hâkim'in eserinde müdebbeç ile ilgili verdiği yedi örnekten beşi üçüncü bölümde, biri (Abdullah b. Abbâs-Câbir b. Abdullah) ikinci bölümde ele alınmıştır. Diğer örnek ise Ebû Bekir Muhammed b. Dâvûd-İbn Ukde'dir (Hâkim en-Nîsâbûrî, 2003, s. 585). İsnâd bakımından birbirine yakın olmaları mümkün olan söz konusu râvilerden Ebû Bekir'in doğum tarihi tespit edilemediği için bu örnek yukarıda zikredilmemiştir. Bu örnek hariç tutulursa Hâkim'in verdiği altı misalden Zührî-Ömer b. Abdülazîz ve Mâlik b. Enes-Evzâî örnekleri dışında dördünün kendi şartlarını sağlamadığı ortaya konmuştur. Verdiği misallerden ikisi (Abdürrezzâk b. Hemmâm-Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. Yahyâ-Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ) hem yaş hem de isnâd bakımından birbirine yakın olmayan râvilerden, diğer ikisi ise (Abdullah b. Abbâs-Câbir b. Abdullah ve Hz. Âişe-Ebû Hureyre) yaş bakımından birbirine yakın olmayan râvilerden oluşmakta olup bu sebeple onun tanımına göre müdebbeç olarak isimlendirilemez. Bahsedilen bir diğer örnek, müdebbeç tanımında Hâkim'e uyan İbn Ammâr ve Süyûtî'nin eserlerinde yer verdiği Zührî-Ebü'z-Zübeyr örneğidir. Bu misal de başta Hâkim olmak üzere hadisçilerin çoğunun tanımına uygun olmadığından müdebbeç olarak isimlendirilemez.

Hâkim her ne kadar müdebbeç tanımında râvilerin akran olmasını şart koşmuşsa da verdiği örneklerin çoğu akran râvilerden oluşmamaktadır. Bu durum Hâkim'e özgü değildir. Zira daha önce değinildiği gibi aynı örneklerin

bir kısmını Hâkim'den sonra gelen hadisçiler de eserlerinde kaydetmiştir. Bu sebeple Dârekutnî ve Irâkî'nin savunduğu, Burhâneddin el-Ebnâsî'nin ise Irâkî'den naklen yer verdiği müdebbec kavramında akran kaydının olmadığına ve tek kriterin râvilerin karşılıklı olarak birbirinden rivayette bulunması olduğuna dair görüş vakiya yani hadis usûlü kitaplarında zikredilen örneklerle daha uygundur.

Burada müdebbec konusu özelinde Irâkî'nin *et-Takyîd* adlı eserinin diğer usûl eserlerinden farklı bir konumda olduğu belirtilmelidir. Zira Irâkî tespit edilebildiği kadarıyla seleflerinin değinmediği yahut eksik bıraktığı birçok konuyu kapsamlı bir şekilde ve muhtelif vecheleriyle ele almıştır. O, müdebbec kelimesinin; kökeni, lügat anlamı, ıstılahi manasının nasıl vazedildiği ve müdebbec kavramının âlî-nâzil isnâdlarla ilişkisi hakkında bilgiler vermiş ayrıca Dârekutnî'nin *el-Müdebbec* adlı eserinden örnekler zikrederek kendisinden önceki muhaddislerle bir hesaplaşma içerisine girmiş ve başarı ile çıkmıştır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. (2001). *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl (Abdullah)*. Thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbas. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî.
- Âşıkkutlu, E. (2007). *Ricâl İlmine Giriş*. İstanbul: İfav Yayınları.
- Buhârî, M. (2001). *el-Câmiu'l-müsned es-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâhi ve sünenihî ve eyyâmihî*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Dâru Tavkî'n-Necât.
- Buhârî, M. (2019). *et-Târîhu'l-kebîr*. Thk. Muhammed b. Salih b. Muhammed ed-Dübâsî & Mahmud b. Abdülfettâh en-Nehhâl. 12 Cilt. Riyad: en-Nâşiru'l-Mütemeyyiz li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- Ca'berî, B. E. (2000). *Rüsûmu't-tahdîs fî Ulûmi'l-hadîs*. Thk. İbrahim b. Şerîf el-Mîlî. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Cevherî, E. N. (2012). *Mu'cemü's-sihâh (Tâcü'l-lüga)*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Ebnâsî, B. (1998). *eş-Şeze'l-feyyâh*. Thk. Salâh Fethî Helel. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.

- Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, A. (t.y.). *Târîhu Ebî Zür'a ed-Dımaşkî*. Thk. Şükrullah b. Nî'metullah el-Kûcânî. 2 Cilt. Dımaşk: Mecme'u'l-Lugati'l-Arabiyye.
- Eren, M. (2018). *Hadis ilminde rical bilgisi ve kaynakları* (2 bs.). İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Fesevî, E. Y. (1990). *el-Ma'rife ve't-târîh*. Thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 3 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr.
- Hâkim en-Nisâbüri, E. A. (2003). *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs ve kemmiyyeti ecnâsîh*. Thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Halil b. Ahmed, E. A. el-Ferâhîdî. (1988). *Kitâbü'l-Ayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî & İbrâhim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl.
- Irâkî, Z. (1969). *et-Takyîd ve'l-îzâh şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh*. Thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: Mektebetü's-Selefiyye.
- Irâkî, Z. (2002). *Şerhu't-Tebşıra ve't-tezkira*. Thk. Abdüllatîf el-Humîm & Mâhir Yâsin Fahl. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Irâkî, Z. (2007). *et-Tebşıra ve't-tezkira*. Thk. Abdülkerîm b. Abdullah el-Hudayr. Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc.
- İbn Abdilber, en-Nemerî. (2017). *et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf v.dğr. 17 Cilt. Londra: Müessesetü'l-Furkân lî't-Türâsî'l-İslâmî.
- İbn Ammâr, Ş. M. el-Mâlikî. (2011). *Miftâhü's-sâidiyye fi şerhi'l-Elfiyyeti'l-hadîsiyye*. Thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. Yemen: Merkezi'n-Nu'mân.
- İbn Asâkir, A. b. el-Hasan. (1995). *Târîhu medîneti Dımaşk*. Thk. Amr b. Garâme el-Amrî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Cemâ'a, B. M. (1986). *el-Menhelü'r-revî fi muhtasari Ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*. Thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan. Dımaşk: Dâru'l-Fikr.
- İbn Dakîk el-Îd, T. M. (2006). *el-İktirâh fi beyâni'l-ıstılâh*. Beyrut: Şeriketü Dârü'l-Meşârî'.
- İbn Düreyd, E. B. M. (1987). *el-Cemheretü'l-luga*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim.

- İbn Ebî Hayseme, E. B. A. (2004). *et-Târîhu'l-kebîr (es-Sifru's-sâlis)*. Thk. Salâh b. Fethî Helel. 4 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.
- İbn Hacer, el-Askalânî. (2000). *Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi Nuhbeti'l-fiker*. Thk. Nureddin 'Itr. Dımaşk: Matba'atü's-Sabbâh.
- İbn Hibbân, el-Büstî et-Temîmî. (1973). *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye.
- İbn Kesîr, İ. İ. (2012). *İhtisâru Ulûmi'l-hadîs (Ahmed Muhammed Şâkir'in el-Bâisü'l-hasîs şerhu İhtisâri Ulûmi'l-hadîs'i ile birlikte)*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, C. M. (1993). *Lisânü'l-Arab*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Sa'd, M. (2001). *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebet'ü l-Hâncî.
- İbn Sîde, ed-Darîr el-Mürsî. (2000). *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. Thk. Abdülhamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, el-Cezerî. (1979). *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Mülakkın, S. Ö. (1987). *et-Tezkire fî Ulûmi'l-hadîs*. Thk. Ali Hasan Abdülhamîd. Amman: Dâru Ammâr.
- İbnü's-Salâh, eş-Şehrezûrî. (1986). *Ulûmü'l-hadîs*. Thk. Nureddin 'Itr. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İmâd Ali, A. H. (2014). *Meokıfu ulemâi'l-cerhi ve't-ta'dîli min cerhi'l-akrân (beyne'nazariyye ve't-tatbîk)*. Kahire: Dâru'l-Me'sûr.
- Kadı İyâz, İ. b. M. el-Yahsubî. (1983). *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. Thk. Muhammed b. Tâvîr et-Tancı v.dğr. 8 Cilt. Fas: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûnî'l-İslâmiyye.
- Kâfiyeci, E. A. M. (1987). *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser*. Thk. Ali Zevîn. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Kazvînî, E. H. S. (2005). *Meşîhatü'l-Kazvînî*. Thk. Âmir Hasan Sabrî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.

- Mahmud et-Tahhân. (2011). *Teysîru mustalahi'l-hadîs*. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif.
- Mizzî, Y. b. A. (1983-1992). *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Muvaffak, b. Abdullah b. Abdulkâdir. (2002). el-Müdebbec ve Rivâyetü'l-akrân. *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, 116, 1-69.
- Müslim, M. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- Nevevî, E. Z. Y. (1985). *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*. Thk. Muhammed Osman el-Huş. Beyrut: Dâru'l-Kitâb el-'Arabî.
- Nevevî, E. Z. Y. (1987). *İrşâdü tullâbi'l-hakâik*. Thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefî. Medine: Mektebetü'l-Eymân.
- Nureddin 'Itr. (1981). *Menhecü'n-nakd fî Ulûmi'l-hadîs*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr.
- Polat, S. (2020). Müdebbec. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, s. 463). TDV Yayınları.
- Reşid, M. A. (2008). Menhecü'l-İmâm ez-Zehebî fî't-Teâmül Maa Cerhî'l-akrân / Al-İmam Al-Dhahabi's Methodology İn Dealing with The Aqran Criticism. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, VI(2), Art. 2.
- Sehâvî, Ş. M. (2003). *Fethu'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî*. Thk. Ali Hüseyin Ali. 3 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sunne.
- Sönmez, M. A. (1994). Ebü'z-Zübeyr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 354-355). TDV Yayınları.
- Süyûtî, A. b. E. (t.y.). *Elfiyyetü's-Süyûtî fî ilmi'l-hadîs*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Mektebetü'l-İlmiyye.
- Süyûtî, A. b. E. (2016). *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevoâvî*. Thk. Muhammed Avvâme. 5 Cilt. Medine: Dâru'l-Yüsr - Dâru'l-Minhâc.
- Vellüvî. (1993). *İs'âfü zevi'l-vatar bi-şerhi Nazmi'd-dürer*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye.

Zehebî, M. b. A. (1985). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Zehebî, M. b. A. (2003). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.

Zerkeşî, B. E. (1998). *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. Thk. Zeynelâbidîn b. Muhammed Belâferîc. 3 Cilt. Riyad: Advâü's-Selef.